

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За загальною редакцією
Юлії Лабецької**

**Маріуполь
МДУ
2021**

4.5 ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У науковій літературі термін «безеквівалентна лексика» трактується як слова, що відсутні в певній мові й не перекладаються на «загальних підставах»: усе, що в іншокультурному тексті реципієнт не розуміє, що є для нього дивним, вимагає інтерпретації, служить сигналом наявності в тексті національно-специфічних елементів культури, в якій створений текст [89, с. 37]. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення ми і будемо називати безеквівалентною лексикою. Ознаками цієї лексики, зазвичай, вважають незрозумілість і незвичність. Безумовно, ця категорія слів не проста і не однозначна та вимагає особливого підходу при її класифікації.

Становить інтерес вивчення досвіду мовознавців щодо класифікування безеквівалентної лексики з метою подальшого складання класифікації безеквівалентної лексики новогрецької мови у лінгвокультурологічному аспекті.

Спробу класифікувати безеквівалентну лексику робили представники різних галузей мовознавства: теорії та практики перекладу (Л.С. Бархударов, А.В. Гатілова, С. Влахов, С. Флорин, В.С. Виноградов, О.О. Іванов), лінгвокраїнознавства (Є.М. Верещагіна, В.Г. Костомаров, Г.Д. Томахін, Е. Курдіс), контрастивної лінгвістики (М.П. Кочерган) та ін.. Майже всі існуючі класифікації ґрунтуються на семантичному принципі, бо найважливішою для мови є класифікація слів за їхнім лексичним значенням. Саме тому, ми вважаємо за доцільне розглянути найбільш цікаві типи класифікації цього класу лексики.

Відомий український мовознавець М.П. Кочерган вважає термін «безеквівалентна лексика» синонімічним терміну «лакуна» (*лакуна* – відсутність слова для позначення понять, які в даному суспільстві існують і мають особливе словесне позначення в іншій мові) [49] Серед слів, які інтерпретуються як безеквівалентна лексика, він виокремлює три різні за своєю природою групи:

1) слова, які позначають національно-культурні реалії певних народів (їх називають культурологічними лакунами) Наприклад, рос. *сарафан*, *щи*, *балалайка*, укр. *вареники*, *кобзар*, *борщ*, грец. *μουσακάς* – мусака, *συρτάκι* – сиртакі, *χιτώνας* – хітон і т.п.;

2) відсутні в якійсь мові слова на позначення понять, які існують у певному суспільстві і, здавалося б, повинні були б мати однослівне вираження. Серед цієї лексики можна виділити дві підгрупи:

а) безеквівалентні слова, які пояснюються різним членуванням мовами навколишнього світу. Наприклад, грец. *απόγευμα* – післяобідній час (в українській мові немає слова для позначення цього відрізка часу), або грецьке слово *μεροκαματιάρης* – людина, яка має поденну оплату праці, не можна виразити одним словом українською мовою;

б) безеквівалентні слова, поява яких зумовлена тим, що певний етнос на противагу іншому не звернув увагу на якісь явища чи процеси, оскільки це для

нього не було важливо. Наприклад, в грецькій мові немає аналогу для укр. *окріп* (рос. кипяток) – грец. *βραστό νερό* – дослівно варена вода;

3) відсутність слів, яка зумовлена власне мовними причинами. Причинами неповноти парадигми «може бути морфемна структура слова, яка чинить опір утворенню деривата за потрібною моделлю...» [49, с. 327–330].

М.П. Кочерган вважає доцільним відсутність у мові другої і третьої групи слів іменувати лакунами, бо це ті слова, які повинні бути в мові, а першу групу доречно називати словами-реаліями, або етнографізмами.

Спроби виявлення структурних особливостей БЛ у перекладознавстві робилися багатьма дослідниками. Серед найбільш цікавих та повних, на наш погляд, класифікацій БЛ у галузі перекладознавства виокремлюється класифікація Л.С. Бархударова, С. Влахова та С. Флоріна.

Л.С. Бархударов відносить до безеквівалентної лексики такі групи слів:

1) Власні назви, географічні найменування, назви установ, організацій, газет, пароплавів тощо, що не мають постійних відповідників у лексиці іншої мови. Наприклад, грецькі власні назви *Κοζάνη, Ιωάννινα, Μετέωρα* – звичайно не мають ніяких еквівалентів в українській мові, на відміну від таких імен як *Σοκράτης – Сократ, Αριστοτέλης – Аристотель*, або такі географічні назви як *Αθήνα – Афіни, Όλυμπος – Олимп*, які вже давно отримали стійкі еквіваленти у словнику української мови. [7, с. 93–94].

2) Слова-реалії, тобто слова, які позначають предмети, поняття і ситуації, що не існують в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою. Сюди відносяться слова, що позначають різного роду предмети матеріальної і духовної культури, властиві лише даному народові, наприклад, назви страв національної кухні (грецьк. *ο μπαχλαβάς*), видів народного одягу та взуття (грецьк. *ο χιτώνας*), народних танців (грецьк. *ο χασάπικος*), видів усної народної творчості (грецьк. *τα κάλαντα*) тощо. До цієї категорії належать слова та стійкі словосполучення, що позначають характерні лише для даної країни політичні установи та суспільні явища (грецьк. *η Νέα Δημοκρατία*), торгівельні та суспільні заклади (грецьк. *η λαϊκή αγορά*) тощо [7, с. 95–96].

3) Випадкові лакуни – це ті одиниці словника однієї з мов, яким з якихось причин немає відповідників у лексичному складі іншої мови. Наприклад, у грецькій мові відсутні українські поняття *кип'яток, іменинник* тощо [7, с. 96].

Болгарські вчені, фахівці з теорії перекладу, С. Влахов та С. Флорін дають найбільш повну (але не вичерпну) класифікацію безеквівалентних одиниць, яка заснована на предметному принципі, тобто, виходячи зі смислового змісту лексичних одиниць, їх семантичного значення, з урахуванням ознак їх референтів. До БЛ, окрім реалій (географічних: грецьк. *η βάρια, ο φοινίκων*, етнографічних: грецьк. *το ούζο, το μπουζούκι, η Καθαρά Δευτέρα, οι αρραβώνες* та суспільно-політичних: грецьк. *ο νομός, η Φιλική Εταιρία, ο μητροπολίτης*), що позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою, предмети матеріальної культури та власних назв, вчені зараховують фразеологічні одиниці (грецьк. *παίρνω στο μεζέ, ρίχνω στάχτη στα μάτια*), терміни, вигуки та звуконаслідування, екзотизми, аббревіатури, звертання, відхилення від літературної норми [21].

А.В. Гатілова доповнює перекладознавчу класифікацію БЛ структурними екзотизмами. Предмети, явища і ситуації, що позначаються в мові оригіналу за допомогою структурних екзотизмів присутні в життєвому досвіді носіїв мови перекладу, але немає словотворчих потенцій, що дозволяють створити для них назви [24]

Відомий перекладознавець О.О. Іванов, спираючись на семіотичну класифікацію значень [41, с. 83], виділяє такі типи безеквівалентної лексики: референційно-безеквівалентна (терміни, індивідуальні неологізми, семантичні лакуни, слова широкої семантики, складні слова), прагматично-безеквівалентна лексика (відхилення від загальнономовної норми, іншомовні вкраплення, аббревіатури, слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, вигуки, асоціативні лакуни) та альтернативно-безеквівалентна лексика (власні назви, реалії, фразеологізми) [41, с. 85]. Для лінгвокультурологічного дослідження має цінність саме цей тип БЛ, бо в цих безеквівалентних одиницях найвиразніше відображається національно-культурна специфіка слова та мові взагалі.

Безеквівалентна лексика, як ми вже констатували, є предметом вивчення лінгвокраїнознавства. У цій галузі мовознавства найбільш цікавою з точки зору лінгвокультурологічного дослідження є класифікація безеквівалентної та фонової лексики російської мови Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова. За критерій відліку вчені беруть західноєвропейські мови. Вони пропонують змішаний тип розподілу лексики – генетичні засади класифікації поєднуються з тематичними [19].

Дослідники виокремлюють сім груп слів, що мають національно-культурну семантику:

1) советизми, тобто слова, що виражають поняття, які з'явилися в російській мові після Жовтневої революції під час перебудови суспільного життя в країні. Наприклад, *бригадный подряд, пятилетка, партсобрание, большевик* тощо;

2) слова нового побуту, які тісно пов'язані з советизмами: *самодетельность, субботник, дефицит, пионер, хозрасчет* тощо [19, с. 47];

3) найменування предметів та явищ традиційного побуту: *окрошка, хоровод, изба, балалайка, холодец, валенки* тощо. Ми можемо спостерегти, що це слова, які перекладознавці С. Влахов та С. Флорін називають етнографічними реаліями, які є показниками колориту та конкретних елементів національної самобутності;

4) історизми, тобто слова що позначають предмети та явища минулих історичних періодів, наприклад, *аршин, кафтан, соха, уезд, земство*. Багато історизмів відносяться до соціальних установ, що вже не існують, до застарілих традицій, реалій;

5) лексика фразеологічних одиниць: *коломенская верста, бить челом* тощо;

6) слова з фольклору, наприклад: *красна девица, сивка-бурка, леший, кисельные берега, жар-птица, Снегурочка* тощо;

7) слова неросійського походження, так звані *тюркізми, українізми, монголізми* тощо: *базар, плов, гетьман, чалма, ізюм* тощо [19, С. 47–50].

Таким чином, вчені виокремлюють сім генетичних прошарків безеквівалентної та фонові лексика. Але, слід зазначити, що цим безеквівалентна та фонові лексика не вичерпується. Вчені наголошують, що категорії «лексичне поняття» та «лексичний фон» відносяться не тільки до апелятивів. Фонові особливості можуть мати також терміни та ономастична лексика: антропоніми та топоніми [19, с. 51].

Грецькі дослідники Е. Курдіс та М. Пападопулу відносять до безеквівалентних лексичних одиниць лексичні палімпсести. Це особлива категорія лексичних одиниць (частіше речень або словосполучень), які мають у своєму складі частини інших, якби прихованих, текстів, стилів тощо. Лексичні палімпсести використовується для передачі відомих у мовно-культурному суспільстві стійких словосполучень, частини яких було замінено на нові. Таким чином, реципієнт лексичного палімпсесту приймає новий вираз водночас із нагадуванням про старий разом з усім його культурним перевантаженням, з яким він асоціативно пов'язаний [135]. Отже, таким чином, ми бачимо, що ці лексичні одиниці – це дійсно джерела культурної інформації, які несуть в собі колорит та дух народу та, паралельно з цим, викликають великі труднощі під час їх перекладу, бо, звичайно, не мають відповідних еквівалентів у мові перекладу. Підсумовуючи зазначене, можемо стверджувати, що ця група слів (частіше словосполучень) може безумовно вважатися безеквівалентними та, водночас, мати велику цінність для нашого лінгвокультурологічного дослідження.

Порівнюючи перекладацьку і лінгвокраїнознавчу класифікації безеквівалентної лексики, ми можемо зробити висновок, що представники обох галузей філології вважають, що це складний комплексний розряд лексики, що включає різні групи слів. При цьому лексичні групи обох класифікацій в основному збігаються. Таким чином, значення терміну «безеквівалентна лексика» в перекладознавстві та лінгвокраїнознавстві дуже близькі. Відмінність – в цілях дослідження цього виду лексичних одиниць та особливостях їх функціонування.